TALABALARGA “MA’NAVIYATSHUNOSLIK” FANINI O‘QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING DOLZARBLIGI VA AHAMIYATI

Yo‘ldoshev Sherzod Ravshan o‘g‘li – Guliston davlat universiteti “Ijtimoiy fanlar” kafedrasi tayanch doktoranti
E-mail: sherzod.yoldoshev.off@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada bugungi kundagi ta’lim tizimi, undagi kamchiliklar, ma’naviyatning ta’limda tutgan o‘rni, “Ma’naviyatshunoslik” fanining hozirgi kundagi dolzarbligi va metodikasi haqida so‘z boradi. Fanni o‘qitish metodikasi bo‘yicha bir necha tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: Ma’naviyat, kredit, modul, platforma, metod, akademik mustaqillik, o‘qitish erkinligi, moliyaviy mustaqillik.

> ***Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo‘lsa, uning joni va ruhi ma’naviyatdir. Biz yangi O‘zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot, ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma’naviyat.***
>
> **Shavkat Mirziyoyev**

So‘ngi yillarda ta’lim tizimida ko‘plab islohotlar amalga oshirildi. Oliy ta’lim muassasalariga akademik mustaqillik, o‘qitish erkinligi, moliyaviy mustaqillik kabi huquqlar berildi. Hatto bu huquqlar O‘zbekiston Respublikasining bosh qomusi bo‘lgan Konstitutsiyada ham o‘z aksini topdi.[1, b. 21] Nodavlat oliy ta’lim muassasalari faoliyatiga ham katta e’tibor qaratildi. Bu esa o‘z navbatida kuchli raqobat muhitini shakllantiradi. Talabalarni jahon standartlariga javob beradigan raqobatbardosh kadrlar qilib shakllantirishda buning o‘rni beqiyos. Ammo bu sohada bir qancha kamchiliklarimiz ham bisyor.

Birinchidan, islohotlarning haddan tashqari ko‘p amalga oshirilishi. Ta’lim tizimidagi bir islohot, o‘z natijasini, samarasini berishi uchun bir necha yillar, aniqroq qilib aytganda, shu islohot tizimida o‘qigan bir avlod shakllanishi kerak. Buning uchun esa kamida o‘n, o‘n besh yillar kerak bo‘ladi. Biz esa natijasini kutib o‘tirmasdan yana yangi va yangi islohotlar qilaveramiz. So‘z isboti sifatida quyidagilarni keltiramiz. So‘ngi yillarda Turkiya, Janubiy Koreya kabi davlatlar bilan ta’lim sohasida hamkorlik yo‘lga qo‘yildi. Ulardan ta’lim standartlari o‘zlashtirildi. 2021-yilda esa O‘zbekiston Ta’lim inspeksiyasi va Finlandiyaning milliy ta’lim agentligi o‘rtasida anlashuv memarandumi imzolanib, O‘zbekiston ta’lim tizimida Finlandiya tajribasi yo‘lga

qo‘yildi. Shunday qilib uch xil ta’lim standartlarida ta’lim olgan avlod bu tizimning qurboniga aylanadi.

Ikkinchidan, kredit modul tizimiga shaklan o‘tildi, ammo mohiyatan o‘tilmadi. Hozirda jahonda o‘qitishning kredit modul tizimidan keng foydalaniladi. Biz ham o‘zimizga mos va xos deb bilgan Yevropa mamlakatlarining kredit-modul tizimi (ECTS)ni oliy ta’lim tizimiga joriy etdik. Har bir oliy ta’lim muassasalarining platformalari, modul va hemis tizimlari joriy etildi. Unda fanni o‘zlashtirish uchun manbaalar va shu kabi bir qator qulayliklar yaratildi. Bu albatta yaxshi ammo masalaning ikkinchi tomoniga ahamiyat qaratadigan bo‘lsak, mohiyatan kredit-modul tizimida talabalarning darsdagi davomati masalasi hech qanday ahamiyat kasb etmaydi. Uning fanlarni qay darajada o‘zlashtirganligi imtixonlarda namoyon bo‘ladi xolos. Bizda esa auditoriya soatlarining 25-30%ini sababsiz qoldirgan talabalar shu fandan akademik qarzdor deb topiladi. Bundan tashqari har bir talaba o‘z akademik traektoriyasini o‘zi tanlash imkoniyati to‘liq yaratilmagan. Fanlarni tanlash jarayoni har bir o‘quvchiga emas balki, butun guruhga taqdim etiladi. Guruhda eng ko‘p ovoz olgan fan dars jadvaliga qo‘yiladi. Professor-o‘qituvchilarni tanlash masalasini gapirmasa ham bo‘ladi. Bunday imkoniyat talabalarga taqdim etilmaydi.

Endi esa ma’naviyatning ta’lim tizimida turgan o‘rni haqida to‘xtalsak. So‘ngi yillardagi ta’lim tizimi islohotlari natijasida aniq va tabiiy fanlar bir qancha taraqqiy etdi. Bu sohalarda ilmiy ishlar, olimlar soni sezilarli darajada oshdi. Ammo ijtimoiy-gumanitar sohada turg‘unlik kuzatildi. Ma’naviyat masalasi e’tibordan biroz tushdi. Ma’naviyatshunoslik, Etika, Estetika, Axloqshunoslik kabi fanlarga bo‘lgan etibor susaydi. Ilgari bakalavr va magistr bosqichlarida ta’lim oluvchi talabalarning barchasiga o‘tilgan bu fanlar tanlov fanlari darajasiga tushib qoldi. Natijada o‘z sohasining mutaxassisi bo‘lishiga qaramasdan ma’naviy salohiyati bir muncha past kadrlar shakllandi. Rahbarlar ma’naviyat masalasiga ahamiyat qaratmay qo‘ydi. Aynan shu sababdan 2021-yil 26-martda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5040-sonli qarori qabul qilindi. Mamlakatda ma’naviyat sohasi tubdan takomillashtirish zarururati mazkur qaror bilan tartibga solindi. Jumladan ushbu qarorning 9-bandida quyidagilar ta’kidlanadi: “… 2021/2022 o‘quv yilidan boshlab oliy ta’lim tizimining tegishli ta’lim yo‘nalishlari o‘quv rejalariga bakalavriat bosqichida “Ma’naviyatshunoslik”, magistratura bosqichida “Kasbiy ma’naviyat” fanlari kiritilsin…”[2] Natijada ma’naviyat masalasi qayta uyg‘ondi. Uchinchi Renessansga erishish uchun ma’naviyatning ulug‘vor ahamiyati anglab yetildi.

Zero, jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy – siyosiy sohalarida mavjud bo‘lgan muammolarni ma’naviyatni rivojlantirish, unga tayanish orqali hal etish mumkin. Ma’naviyat millatni taraqqiyotga yetaklovchi, davlatning qudratini oshiruvchi muhim omil sanaladi. Chunki qayerda, qaysi mamlakatda ma’naviyat yuksak darajada bo‘lsa,

o‘sha joyda, o‘sha mamlakatda johillik, beparvolik, xudbinlik, manmanlik, yovuzlik, qo‘paruvchilik, o‘z vatani va xalqiga nisbatan sotqinlik, tuhmat qilish kabi salbiy illatlar kuzatilmaydi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar va bunyodkorlik ishlari natijasida xalqimizning ong-u tafakkuri, dunyoqarashi o‘zgarmoqda. Yurtimizda huquqiy davlat, fuqarolik jamiyatini barpo etishda “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” degan hayotbaxsh g‘oyaning ahamiyati tobora ortib bormoqda. So‘ngi yillarda erkin fikrlaydigan, o‘z-o‘zini anglaydigan, jamiyat maqsad va manfaatlarini tushunib yetadigan, har tomonlama yetuk kadrlarni, komil insonlarnini tarbiyalash vazifasi davlat siyosatining ustivor yo‘nalishi qilib belgilandi. Uni amalga oshirish esa, eng avvalo, talabalarning ichki ruhiy ma’naviyatini boyitish va mustaqil dunyoqarashini shakllantirishni taqozo etadi. “Har qaysi davlat, har qaysi xalq intellektual salohiyati, yuksak ma’naviyati bilan qudratlidir”. [3, b. 3]

Bu borada olib borilayotgan muhim ishlarga qaramasdan, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy sohalardagi yangilanishlar jarayonida ma’naviy-ma’rifiy islohotlarning samaradorligiga to‘siq bo‘layotgan bir qator tizimli muammolar saqlanib qolmoqda. Xususan, ma’naviy-ma’rifiy jarayonlarni tashkil etishda yaxlit tizim mavjud emas, xalqimiz, ayniqsa yoshlarni ma’naviy tahdidlardan himoya qilish borasida yetarli darajada tashkiliy-amaliy va ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilmayapti, ushbu yo‘nalishda davlat tashkilotlari, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari hamda xususiy sektorning ijtimoiy hamkorligi samarali yo‘lga qo‘yilmagan. Mavjud muammolarni hal etish, ma’naviy-ma’rifiy ishlarning samarasi va ta’sirchanligini oshirish, ko‘lami va miqyosini yanada kengaytirish, mamlakat aholisi, avvalo, yoshlar qalbida amalga oshirilayotgan islohotlarga daxldorlik hissini kuchaytirish, sohadagi ishlarni muvofiqlashtirishning yagona tizimini yaratish maqsadida ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini yanada oshirish bo‘yicha “Yo‘l xaritasi” ishlab chiqilgan bo‘lib, unda bir qator ustuvor vazifalar ham belgilandi. Jumladan:

- Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri hamda barcha vazirlik va idoralar o‘rtasida ma’naviy-ma’rifiy va tarbiyaviy ishlarni namunali yo‘lga qo‘yish bo‘yicha ilg‘or tajribalarni ommalashtirish maqsadida an’anaviy tarzda “Eng namunali tuman”, “Eng namunali vazirlik”, “Eng namunali muassasa” tanlovlarini tashkil etish;

- Oliy ta’lim muassasalari talabalari, doktorant va izlanuvchilarini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan “Uchinchi Renessans - yoshlar nigohida” nomli loyihalar tanlovini an’anaviy tarzda o‘tkazish;

- “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi” asosida ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida uzluksiz tarbiyani yo‘lga qo‘yish maqsadida chora-tadbirlar dasturini ishlab chiqish;

- Milliy tarbiya an'analari, vositalari, shakllarini o'rganish bo'yicha olib borilgan tajribalar, to'plangan tarbiyaviy meros asosida ko'p jildli "Milliy tarbiya ensiklopediyasi"ni yaratish;

- "Ma'naviyat lug'ati"ning to'ldirilgan yangi nashrini yaratish kabi islohotlar shular jumlasidandir. Ushbu islohotlar albatta o'z mevasini bermay qolmaydi. Yoshlarda daxldorlik xissini shakllantirib, el-u yurt koriga yarovchi yangi avlodning shakllanishida beqiyos ahamiyat kasb etadi, albatta.

Yuqorida ma'naviyatning qay darajada dolzabligi xususida so'z yuritdik. Endi esa "Ma'naviyatshunoslik" fanining xozirgi kundagi metodikasi haqida kichik xulosa va tavsiyalar keltiramiz. Xozirda oliy ta'lim muassasalari bakalavr yo'nalishlariga o'tilayotgan ushbu fan, uning metodikasi zamon talablariga javob beradimi yoki yo'q? Shu masalaga oydinlik kiritishga harakat qilamiz.

Bugungi kunda an'anaviy ma'ruza darslari (teacher center) o'qituvchi markaz bo'lib o'tishi odatiy xolga aylangan. Bunda o'qituvchi bor bilim markaziga aylanadi. O'z bilimlarini talabalarga gapirib beradi. Talabalar esa o'zlariga kerakli joylarini daftarlariga qayd etib oladilar. Zamonaviy ta'limda esa ma'ruza darslari ham (student center) talaba markaz shaklida o'tishi ko'proq samara berishi isbotlangan. O'qituvchi o'zi ko'proq gapirmasdan, talabalarni fikrlashga majbur etadigan, ularga qiziq bo'lgan savollar bilan murojaat etadi. Talabalarni ko'proq gapirtiradi. Natijada auditoriya mashg'uloti zerikarli ma'ruza shaklida emas, balki munozara shaklida bo'lib o'tadi.

Buning uchun tavsiya etiladigan metodlardan biri "Idrok xaritasi" metodi. Idrok xaritasi talabalarni o'z tasavvurlaridan foydalanishga va ijodiy bo'lishga undaydi. Ushbu uslub, ayniqsa, yangi mavzuni o'tishda foydali bo'lishi mumkin. Bu har qanday muammoga ko'plab yechimlarni topishga yordam beradi. (Masalan, talabalar o'zlariga: "bu vaziyatda nima qilishim kerak?" yoki "bu to'siqni qanday yengishimiz mumkin?") Ma'naviyatshunoslik fani mavzulari ko'pincha ochiq mavzular bo'ladi. Ya'ni mavzu xususida har kimda o'ziga yarasha fikrlar mavjud. Ochiq mavzular ushbu strategiya bilan eng yaxshi ishlaydi. Masalan, "nima uchun jamiyatga ma'naviyat zarur?" yoki "insonning ma'naviyatini qanday taraqqiy ettirish mumkin?" Savollar ro'yxati yaratilgandan so'ng, javoblarni ko'rib chiqish, qayta tashkil etish, birlashtirish yoki o'zgartirish orqali muammoni to'g'ridan-to'g'ri hal qiladigan yechimlarni yaratish mumkin.

Tartibi:

1. Hamma ko'rishi uchun g'oyalarni yozib olish va joylashtirish uchun doska, flip-chart yoki qog'ozdan foydalaniladi.
2. Hal qilinadigan muammo yoki savol aytiladi.
3. Idrok xaritasini tuzish qoidalarini aytiladi. Qoidalar quyidagicha bo'lishi maqsadga muvofiq:

a. ayni paytda biz g‘oyalarni baholamayapmiz yoki ularning qanchalik foydali ekanligini baholamayapmiz.

b. ijodiy fikrlang. Har bir fikr, qanchalik g‘alati bo‘lmasin, qabul qilinadi.

c. iloji boricha ko‘p fikr yarating. Ko‘proq fikrlar yaxshi.

d. boshqalarning fikrlarini ham e’tiborga oling (birlashtiring, o‘zgartiring, va hokazo.).

4. Fikrlar so‘raladi va ular tezroq yozib olinishi darkor. Talabalarning aytgan fikrlari yoki qanday aytganlari taxrir qilinmasligi kerak.

5. Xulosa qilib, yaratilgan g‘oyalar muhokama etiladi va baholanadi.

Ma’ruza darslarida ushbu metoddan foydalanilsa dars ancha qiziqarli va mazmunli bo‘lish bilan birga, talabalar yodida qolish ehtimoli ancha kuchayadi.

Seminar darslari esa, aqliy hujum, notiq kabi eskirgan metodlar bilan o‘tishi, “konspekt” tekshirilishi talabalarning fanga bo‘lgan qiziqishini sezilarli darajada pasaytirishi tabiiy hol. XXI asr – axborot texnologiyalari asri. Media olami shu darajada taraqqiy etdiki, hozirda turmush tarzini usiz also tasavvur etib bo‘lmaydi. Albatta bu imkoniyatlardan dars jarayonlarida ham samarali foydalanish darkor. Xozirda talabalar o‘z gadjetlariga qattiq bog‘langanligini inobatga olib ulardan foydalanib ham seminar darslarini o‘tish mumkin. Bunda bizga turli internet platformalari yordam beradi. Jumladan kahoot.it platformasi.

Ta’lim muassasalarida auditoriyada qo‘llaniladigan o‘yin orqali o‘rganish platformasi bo‘lib, sayt o‘yinlar katalogini taqdim etadi - "Kahoots" - ularning har biri bir nechta tanlov savollarini o‘z ichiga olgan viktorina hisoblanadi. Saytdan veb-brauzerda va 2017-yildan boshlab mobil qurilmalar uchun ilovalarda ham foydalanish mumkin. Undan asosan o‘quvchilar bilimini tekshirish uchun yoki darsda tanaffus sifatida foydalanish mumkin. O‘yin jarayoni oddiy, barcha o‘yinchilar o‘z qurilmalarida bir vaqtning o‘zida savollarga javob berishadi. Savollar ekranda birma-bir o‘quvchilarga ko‘rsatiladi. Ishtirokchilar har bir to‘g‘ri javob uchun ball oladi. Viktorina oxirida ekranda barcha ishtirokchilarning savollariga javob berish paytida to‘plagan ballari ko‘rsatiladi.

O‘yinda ishtirok etish uchun ro‘yxatdan o‘tish shart emas. Viktorinalar veb-saytdagi katalogdan tanlanishi mumkin. Shuningdek, o‘qituvchi yangi viktorinalar yaratishi mumkin. Har bir savol uchun javob vaqti taxminan 20-60 soniya bilan cheklangan. Kahoot! 2012-yilda Norvegiya fan va texnologiya universiteti talabalari va professor-o‘qituvchilari tomonidan hamkorlikda tashkil etilgan. Sayt 2013-yil mart oyida SXSWedu-da shaxsiy beta-versiyada va 2013-yil sentabr oyida ommaviy foydalanish uchun ishga tushirilgan. Kamchiligi, o‘zbek tilidagi interfeysi yo‘q.

Ma’naviyatshunoslik fanida ushbu platformadan fanning tayanch tushunchalarini, tarixi va rivojlanishini o‘rgatish, o‘rgangan bilimlarini tekshirish maqsadida

foydalanish mumkin. Birinchilikni egallashga bo‘lgan intilish talabalarga kuchli adrenalin beradi va fanga bo‘lgan qiziqishlarini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, ma’naviyat inson uchun suv va havodek zarur. Ma’nan yetuk va barkamol insonni tarbiyalash zamonning dolzarb talabidir. Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’biri bilan aytganda “Mamlakatimiz o‘z taraqqiyotining yangi, yuksak bosqichiga kirayotgan hozirgi paytda bizga jadid bobolarimiz kabi g‘arb ilm-fan yutuqlari bilan birga, milliy qadriyatlar ruhida tarbiya topgan yetuk kadrlar suv bilan havodek zarur”[4]

Ta’lim tizimidagi islohotlar zamirida ma’naviyatga bo‘lgan e’tiborning kuchayishi, ma’naviyatshunoslik fanini zamon talablariga moslash, uning metodikasini tubdan takomillashtirish hozirda yuksak ahamiyat kasb etmoqda.

Yuqoridagilarni inobatga olib quyidagi fanni o‘qitish bo‘yicha quyidagi tavsilarni ilgari suramiz.

Birinchidan, ma’ruza darslarini an’anaviy (teacher center) o‘qituvchi markaz shaklida emas, balki (student center) talaba markaz shaklida o‘tilishi ko‘proq samara berishini inobatga olish va talabalarni aktivligini oshirish.

Ikkinchidan, yuqorida ta’kidlangan “Idrok xaritasi” metodidan foydalangan xolda ma’ruzalarni tashkil etish. Sababi bu metod talabalarni o‘z tasavvurlaridan foydalanishga va ijodiy bo‘lishga undaydi. Ushbu uslub, ayniqsa, yangi mavzuni o‘tishda foydali bo‘ladi.

Uchinchidan, “Kahoot” platformasidan samarali foydalangan holda seminar darlarini tashkil etish. Bundan tashqari talabalarning mustaqil izlanishlari uchun ham ushbu platformadan foydalanish mumkin, ya’ni mustaqil ish topshiriqlari sifatida ularga platformada shaxsiy akkaunt ochish va test topshiriqlari yaratish vazifalarining yuklanishi maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. “O‘zbekiston” Toshkent. 21-b
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5040-sonli qarori. 26.03.2021-yil
3. Masharipova G. Xo‘janova T. Ma’naviyatshunoslik. Darslik. “Fan ziyosi” nashriyoti. Toshkent. 2022-yil. 3-b
4. Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida Respublika Ma’naviyat va ma’rifat kengashining kengaytirilgan yig‘ilishidagi nutqi. 22.12.2023-yil.